

PRECISIONS SOBRE LES ÀREES DIALECTALS EN EL CATALÀ DEL NORD DEL PAÍS VALENCIÀ

ANDREU BELTRAN ZARAGOZÀ
Universitat Jaume I de Castelló
beltranz@edu.uji.es

RESUM

Passats trenta anys des de l'aprovació de la llei d'ús i ensenyament del valencià i considerant els canvis socials i culturals de la nostra societat, tenint en compte la inevitable desaparició de les generacions nascudes abans de la guerra civil, decidírem dur a terme una petita enquesta dialectal centrada en els pobles que van conformar el castell o setena de les Coves de Vinromà. Set pobles i d'altres situats al sud en els límits del Maestrat històric, amb la finalitat de comprovar la vitalitat del lèxic en les diferents formes i variants fonètiques, delimitar i precisar-ne l'abast territorial i extraure conclusions relacionades amb dominis senyoriais medievals, repoblació o amb àrees geogràfiques i centres d'influència.

PARAULES CLAU: dialectes catalans; valencià septentrional; tortosí meridional; lèxic català normatiu; variants fonètiques.

PRECISIONS ABOUT CATALAN DIALECTAL AREAS IN THE NORD OF VALENCIAN COUNTRY

ABSTRACT

There was a long time ago, more exactly thirty years, since the Law for the Use and Teaching of Valencian was passed. From then on, our society has experienced a series of social and cultural changes, the most important of all of them is the unavoidable disappearance of the generations born before the Civil War. Taking all these considerations into account, a brief dialectal poll about Catalan has been engaged to: 1) check the lexical vitality in the different forms and phonetic variants, 2) pin down its scope through the territory, and 3) draw conclusions related with noble dominions in the Middle Ages, resettlement, geographical areas, and areas of influence. The study analyses not only the Catalan language used in the seven villages located in the southern Maestrat, or what is the same, the villages which historically made up La Setena de les Coves, but also that of the other closest villages.

KEY WORDS: catalan language; catalan dialects; catalan lexical; phonetics variation.

A Pere Enric Barreda Edo

1. OBJECTIUS I METODOLOGIA

La tradicional variació dialectal de la zona nord del País Valencià està experimentant canvis, provocats per l'evolució dels costums i la vida dels seus habitants. Els avanços en les comunicacions i la tendència general a la globalització, i en una mesura menor algunes accions de normalització del català, almenys en l'ensenyament, provocaran la reducció de la variació dialectal. El nostre projecte té com a finalitat recollir i deixar constància del que queda de la tradicional variació. Amb aquest objectiu es va preparar un qüestionari i es van seleccionar les persones que havien d'informar.

L'enquesta es va realitzar durant els dies 1, 15, 22, 29 de novembre de 2014 a un total de deu pobles: els set de la comanda de les Coves dins del Maestrat vell de Montesa (Vilanova d'Alcolea, la Torre d'en Doménec, la Serratella, les Coves de Vinromà, Albocàsser, Tírig i la Salzedella) i a cinc localitats més fora de la setena de les Coves limítrofes, per la part oriental a Alcalà de Xivert, en el Maestrat i per la part meridional fora del Maestrat històric a Benlloc, Cabanes-la Ribera i la Serra d'en Galceran. Les entrevistes van ser enregistrades i es van obtenir 18 documents sonors amb un total de nou hores, que permeten comprovar els resultats i ampliar els ítems de lèxic extraient-lo de les intervencions espontànies dels informadors.

El qüestionari de l'enquesta va ser publicat en la pàgina web de l'associació cultural Maestrat Viu on es demanava col·laboració i va ser emplenat per cinc persones més.

Una part dels informadors comparteixen la característica d'haver viscut no en la viles sinó en masos dels termes municipals, fet que en principi els confereix més impermeabilitat als canvis.

El qüestionari comprén setanta ítems amb paraules que presenten diferents variants fonètiques (*núvol/núbol/nugol*), lexemes amb variació diatòpica que afecta el gènere gramatical (*pols m./f.; llimer/llimera*); conceptes representats amb el mateix lexema però amb variació en els afixos (*carabassí/carabasseta*) o sinònims geogràfics.

Publiquem una mostra representativa dels resultats de l'enquesta que correspon a catorze conceptes que en el nord valencià, en la zona catalanoparlant situada al nord del riu Millars es representen amb més d'una forma.

Fem una presentació onomasiològica, en cada cas es parteix del concepte (significat) i se segueix amb les formes (significants).

Per a presentar el concepte indiquem l'entrada considerada preferent en el *Diccionari Normatiu Valencià* de l'Acadèmia Valenciana de la Llengua, seguida entre parèntesis dels altres sinònims registrats en aquest diccionari i que remeten al primer. A continuació reproduïm la definició del mateix diccionari normatiu. Una vegada presentat el concepte enumerem les formes amb què es representa en la zona estudiada, agrupant les variants fonètiques o morfològiques dels diferents lexemes. En un nou paràgraf s'indica les formes usades en els pobles de la setena de les Coves. També s'informa de l'etimologia dels diferents lexemes i les seues variants, generalment amb dades preses del DEcat o del PALDC; s'explica la localització del mot o de la variant en altres llocs del domini lingüístic català prenent en consideració, si s'escau, les dades de l'ALDC, el DCVB i el DEcat.

A continuació, per a cada forma o variant s'indica els pobles de la zona estudiada on se n'ha comprovat l'ús. Les dades procedents de la nostra enquesta van acompanyades de la referència de l'informador, composta per lletres majúscules, que corresponen al nom, i l'any de naixement de la persona.

La resta de pobles on es diu cada forma o variant, sense cap més indicació procedeixen dels treballs de Gimeno 1997, 1998, l'ALDC, el DEcat i el DCVB, o d'enquestes fetes anteriorment (Beltran Zaragoza, A.) per la qual cosa caldrà tenir en compte que aquestes dades van ser recollides en diferents anys del segle XX.

La zona estudiada

Les demarcacions històriques valencianes al nord del riu Millars en territori catalanoparlant, sense entrar en detalls, són onze:

- 1) Morella i les seues aldees vinculades fins l'any 1691: Sorita, Palanques, Villores, el Forcall, la Todolella, la Mata, Cinctorres, el Portell de Morella, Castellfort, Herbers, Xiva, Ortells, Vallibona. Vilafranca i Catí.
- 2) La Tinença de Benifassà del monestir del cister: Castell de Cabres, la Pobla de Benifassà, el Bellestar, el Boixar, Coratxà, Fredes i Bel.
- 3) El Maestrat de Montesa des del segle XIV al XIX: La Batlia de Cervera: Cervera del Maestrat, Sant Mateu, Traiguera, Sant Jordi, Xert, Canet lo Roig, la Jana, Rossell i Càlig. El castell de Peníscola. La Tinença de les Coves de Vinromà: les Coves de Vinromà, Albocàsser, la Salzadella, Tírig, Vilanova d'Alcolea, la Torre d'en Doménec i la Serratella. La Tinença de Culla: Culla, Vistabella del Maestrat, Atzeneta del Maestrat, Benafigos, Benassal, la Torre d'en Besora i Vilar de Canes. Comanda d'Ares: Ares del Maestrat. Comanda de Vinaròs i Benicarló. Comanda d'Alcalà de Xivert: Alcalà de Xivert i Santa Magdalena de Pulpis. Comanda de Vilafamés; Vilafamés, la Vall d'Alba i Sant Joan de Moró.
- 4) Castell de Miravet i Sufera vinculat al Bisbe de Tortosa: Cabanes (la Ribera, Albalat), Torreblanca i Benlloc.
- 5) Castell d'Orpesa: Orpesa.
- 6) La Serra d'en Galceran (els Ibarsos i els Rossildos).
- 7) El castell de Montornés baronia Casalduc: Benicàssim. La Pobla Tornesa.
- 8) Borriol, de població morisca fins 1609.
- 9) L'Alcalatén: l'Alcora, Llucena, Figueroles, Xodos, Costur, les Useres.
- 10) Castelló de la Plana, vinculat a la corona des del segle XIV.
- 11) Almassora, vinculada al bisbe de Tortosa.

Els conceptes i les formes recollides en la zona estudiada

1. *Albarzer (romeguera)*

BOT. Planta arbustiva espinosa (*Rubus ulmifolius*), de tiges llargues amb agullons, de fulles palmaticompostes, i de flors blanques o rosades, el fruit de la qual és la móra. (DNV)

En el nord valencià aquest arbust és anomenat amb quatre mots diferents, *albarzer* (amb quatre variants fonètiques), *romeguera* (amb dues variants fonètiques), *tollaga* i *sarsola*.¹

En la setena de les Coves tots els pobles usen *romeguera* sempre pronunciada amb *i* pretònica i en ocasions, amb tancament de *o* en *u* ([rumiyéra]/ [romiyéra])

1) *Romeguera* f.: del llatí RUMĪCARIĀ, es troba sobretot en el català septentrional de transició, en el rossellonés i també a Mallorca juntament amb variants d'altres mots. La nostra zona de *romiguera* va des del riu Ebre fins al riu Millars, sempre per la costa. A les Coves de Vinromà trobem una mostra de la variant *rominguera*, pròpia de localitats del Montsià (Freginals i Ulldecona).

i) *Romiguera* [romiyéra]/[rumiyéra] A la Setena de les Coves: a Vilanova d'Alcolea V1922, H1925, V1932 (amb *u*) M1943; a la Torre d'en Doméneç L1929, (amb *u*), A1938, (amb *u*) L1981; la Serratella A1937, (amb *u*) J1942; a les Coves de Vinromà S1926, (amb *u*) J1935; a Albocàsser, (amb *u*) B1933, A1963, B1986; a Tírig (amb *u*) Lu1929; a la Salzedella (juntament amb *brazé*) J1932. Pel nord, a la batlia de Cervera: Rossell, Sant Mateu i Canet lo Roig. També a Vinaròs i Alcalà de Xivert J1948. Pel sud, a la Tinença de Miravet: a Benlloc D1922 i Cabanes V1936, E1957, i a la Plana: Castelló de la Plana.

ii) *Rominguera* [romingéra] a les Coves de Vinromà (també *romiguera*) J1965.

2) *Albarser* m.: és el mot que predomina en tot el valencià. És d'origen incert, en tot cas pre-romà hispano-pirinenc i segurament no indoeuropeu. Amb diverses variants (*barzé*, *barzer*, *abarzer*) es troba des dels Pirineus cap al sud, juntament amb la variant més general amb *es-* (*esbarzer*) per tot el Principat fins a la Ribera d'Ebre. En la zona estudiada trobem quatre variants fonètiques: *albarzer*, *abarzé*, *abrazer* i *brazer*.

i) *Albarzer* [alβarzé] en els Ports: Sorita, Xiva de Morella (ALDC mapa 1093), a Catí. En el Maestrat en pobles de l'antic castell de Culla: Culla V1978, Benassal, Vilar de Canes. En l'Alcalatén a Costur. En la Plana: a la Serra d'en Galceran R1931, els Ibarsos O1974, a Vilafamés S1934. En el Castell de Miravet: a Cabanes D1932.

ii) *Abarzer* [aβarzé] Es pronuncia sense la lateral en el límit meridional de Maestrat: Atzeneta (ALDC mapa 1093) i en l'Alcalatén: a les Useres.

iii) *Abraser* [aβrazé] a la Serra d'en Galceran J1940 i els Rossildos D1937.

iv) *Brazer* [brazé] a la Salzedella J1932.

¹ ALDC mapa 1093; Gimeno Betí 1997 mapa 306; DECAT VII, 428; DCVB.

3) *Sarso/la* m./f.: denominació que apareix en alguns pobles del Matarranya i en territori valencià en el Camp de Túria i la Ribera Alta, sempre en pobles limítrofs amb el castellà. En la nostra zona es troba en els pobles fronterers amb Aragó, als Ports:

- i) *Sarsa* [sársa] als Ports: la Mata i el Portell.
- ii) *Sarso* [sárso] a Vilafranca del Maestrat (ALDC mapa 1093).

4) *Tollaga* f.: denominació que coincideix amb el parlar xurro de Sogorb.

- i) *Tollaga* [toláya] a l'Alcalatén: Llucena.

2. *Barandat* (envà)

CONSTR. Paret prima constituïda generalment per rajoles posades de cantell o plaques d'obra prefabricades i que normalment no sosté pes. (DNV)

La distribució dels mots corresponents al concepte 'envà' en la zona nord valenciana és complexa; hi conviuen tres mots: *barandat* (amb les variants *baranà*, *barandà*, *balandar* i *balandat*), *prim* i el castellanisme *tabic*.²

A la Tinença de les Coves es manté l'ús de *barandat* a tots els pobles en tres variants (*barandat*, *balandar* i *balandat*, les dues darreres a Vilanova d'Alcolea i la Torre d'en Doménec, respectivament).

1) *Barandat* m.: derivat de *barana*, format segons Coromines en mossàrab, amb conservació de la -ND- originària *barandato. És mot valencià i català occidental sud (des de més enllà del Xúquer fins a Tortosa, Calasseit, Gandesa i Benavarri). A la Ribera d'Ebre (Rasquera i Móra d'Ebre) ja conviu amb *envà*.³ En la zona estudiada presenta cinc variants *barandat*, *barandà*, *baranà*, *balandar* i *barandat*:

- i) *Barandat* [barandát] a la Setena de les Coves: a Vilanova d'A. (mas de les Bassetes) V1932; la Torre d'en Doménec, A1938; a les Coves de Vinromà S1926, J1935, J1965; Albocàsser B1933; a Tírig (també *tabic*) Lu1929; a la Salzedella (juntament amb *tabic*) J1932. Al nord de la setena, mostra ús quasi exclusiu a la resta del Baix Maestrat: a Alcalà de Xivert (també *tabic*) J1948; a la Tinença de Benifassà; també a Catí. A Benassal precisen que és com una paret, de rajola o de fusta, que no arriba fins al sostre i és per evitar caigudes en una escala, en un desllunat, etc. Als Ports: a Morella i Sorita. Al sud de la setena, a la Serra d'en Galceran J1940; a Cabanes (també *tabic*), D1932 (també *tabic*) V1936, (també *tabic*, precisant que també és per evitar de caure en un terrat o una escala) E1957; a Vilafamés S1934.
- ii) *Barandà* [barandá] a l'Alt Maestrat: a Vilar de Canes.
- iii) *Baraná* [baraná] a l'Alcalatén: a Costur.
- iv) *Balandar* [bałandar]: a Vilanova d'Alcolea V1922, H1925.
- v) *Balandat* [bałandát] a la Torre d'en Doménec L1929.⁴

² Gimeno Betí 1997 mapa 141; DECAT I: 628, VI: 810.

³ Documentat el 1575 també amb el sentit de 'ampit d'una barana' (DECAT I, 628).

⁴ El canvi de -r- en -l Coromines l'explica per arabització en un topònim de la Vall d'Albaida.

2) *Prim* m.: Substantivació de l'adjectiu procedent per reducció d'alguna expressió del tipus "mur prim". Es una forma exclusiva de les nostres comarques

- i) *Prim* [prim] A la setena de les Coves només l'hem sentit a Albocàsser B1933. A l'Alt Maestrat: a Culla V1978, R1985, a Benassal i a Ares del Maestrat. A Morella. També a la Serra d'en Galceran J1940, els Rossildos D1937 i els Ibarsos O1974 i a l'Alcalatén: a les Useres.

3) *Tabic* m.: castellanisme que destaca a l'extrem occidental dels Ports: a la Mata i Vilafranca. Des d'Ares cap al sud comença una zona on s'usen indistintament *prim* i *tabic* i també *barandat* amb el significat de 'la paret prima que es construeix a les escales per evitar caigudes o separar-les de les habitacions'. Continua cap al sud per Atzeneta, les Useres i Costur i s'estén pertot entre els joves substituint les formes genuïnes.

- i) *Tabic* [tabík] la Torre d'en Doménec, L1981; Albocàsser A1963, B1986; a la Serra d'en Galceran J1940; Sant Joan de Moró S1965. A Atzeneta del Maestrat.

3. *Canelló (caramell, canaló, candela)*

Tros de gel llarg i punxegut. (DNV)

Els penjolls de gel en el nord valencià reben sis denominacions diferents que, com en altres llocs del domini, fan referència a coses allargades: *canaló*, *candela*, *candeler*, *canalobre*, *canyamel* i *caramelo* (amb dues variants).⁵

1) *Canaló* m. pot ser de CANDELA > *canela* (amb el pas popular ND > n amb el diminutiu -o; o també de CANNA > *canya/cana*.

- i) *Canaló* [kanaló] a Sant Rafael del Riu, a Morella.

2) *Candela* f.: variant predominant en rossellonés.

- i) *Candela* [kandéla] a Peníscola.

3) *Candeler* m. derivat castellanitzant de *candela*. És la forma més freqüent en català nord-occidental i en bona part del català oriental no insular. Se situa sobretot al nord de *canalobre* i reapareix al sud d'aquest on forma una petita àrea que no va més enllà de les Useres (l'Alcalatén).

- i) *Candeler* [kændeléro] Es troba a la tinença de les Coves: a les Coves de Vinromà (també *caramelo* i *canalobre*) J1935; a la Serra d'en Galceran (també *caramelo*) J1940; (també *canalobre*) a Sant Mateu; als Ports: (també *canalobre*) a Morella, la Mata i a Vilafranca; a la tinença de Alcalatén: les Useres.

4) *Canalobre* m.: del llatí vulgar *CANDELUBRUM. És propi del català occidental sud i per la costa arriba fins a Cabanes. Reapareix a la Marina a

⁵ ALDC mapa 682; PALDC "435 - Un caramell"; Gimeno 1997 mapa199; DECat II, 470.

Xàbia i Altea. És el mot que predomina en els pobles de la batlia de Cervera i la Tinença de Benifassà i a Pena-roja (Matarranya) (DECAT).

- i) *Canalobre* [kanalɔβre] a les Coves de Vinromà S1926; a Tírig Lu1929, E1957; a la Salzedella J1932; a Alcalà de Xivert J1948 i a Cabanes V1936. Rossell, Canet lo Roig, Traiguera, Sant Jordi, Xert, Sant Mateu, Vinaròs, Benicarló.
- 5) *Canyamelo* m.: Potser de *caramell* (del llatí CALAMELLUS ‘regalim de cera d’una candela’) per homonimització amb el nom de la canya de sucre. Amb la variant en la vocal pretònica *canyemelo* a Ares (Alt Maestrat).
- i) *Canyamelo* [kaɲamé]lo] Es troba a la tinença de les Coves: a la Serratella, Albocàsser B1933; J1942. També a la Serra d’en Galceran T1941, R1931. A la tinença de Culla: Benassal, Vilar de Canes.
  - ii) *Canyemelo* [kaɲemé]lo] Ares del Maestrat.
- 6) *Caramelo* m.: De *caramell* (del llatí CALAMELLUS ‘regalim de cera d’una candela’) per homonimització amb el nom de la llepolia en castellà. Es localitza en àrees del català oriental també insular, en el tortosí costaner i en la zona més meridional s’eixampla i va d’Atzeneta a Benlloc. En el valencià reapareix a Tàrbena. Distingim dues variants una amb é oberta i l’altra amb e tancada.
- i) *Caramelo* [karamé]lo] Es troba a la tinença de les Coves: a Vilanova d’Alcolea M1943, V1922, H1925; la Torre d’en Doménec, L1929; la Serratella, A1937, Albocàsser. A la tinença de Miravet: Benlloc, D1922. a la Serra d’en Galceran R1931, J1940, T1941. Més a l’oest i al nord, al Maestrat: Atzeneta i als Ports: Sorita i el Portell.
  - ii) *Caramelo* [karamé]lo] amb e tancada als Ports: a Xiva de Morella.

4. Cogombre

BOT./AGR. Fruit comestible de la cogombrera, de forma cilíndrica, verd fosc o groc per fora i la polpa blanca, amb moltes llavors. (DNV)

El nord valencià és un dels pocs llocs del domini lingüístic on es manté la denominació genuïna del fruit, amb les variants *cogombro*, *colombro*, *codombro* i *codomgro*. Sorita i Herbers (els Ports) són els pobles més septentrionals que mantenen *cogombro* juntament amb Pena-roja de Tastavins (Matarranya), la Tinença de Benifassà i el Mas de Barberans al Montsià. A l’orient i a continuació i amb la variant *codombro* l’àrea de conservació finalitza al Montsià: Ulldecona, Alcanar fins a Santa Barbara i Amposta. Al sud, *cogombro* es retroba fins a l’Horta i enllà de València predomina *alficòs*.⁶

A la setena de les Coves mostra plena vitalitat en tots els pobles i amb les tres variants *cogombro*, *colombro* i *codomgro*.

⁶ ALDC mapa 1112; Gimeno 1997 mapa 312; DECAT II, 808.

1) *Cogombro* m.: forma assimilada de *cogombre* des de l'època medieval.

- i) *Cogombro* [kojómbro] a Vilanova d'Alcolea (exclusiu) V1922, (exclusiu) H1925; a la Torre d'en Doménec, (exclusiu) L1929; a les Coves de Vinromà J1935, J1965; Albocàsser B1933, A1963; Tírig Lu1929. Més al nord, pel Baix Maestrat a Sant Mateu i Vinaròs, i als Ports: a Xiva de Morella, Sorita, Herbers.
- ii) *Colombro* [kolómbro] a les Coves de Vinromà S1926, a la Salzedella J1932; i també en la resta del Baix Maestrat a Alcalà de Xivert J1948 i a Rossell. Al sud, fora del Maestrat es recorda antic a la Serra d'en Galceran J1940; a Cabanes D1932, (molt menys que *pepino*) V1936; a Castelló de la Plana.
- iii) *Codombro* [kođómbro] Vilanova d'A. (mas de les Bassetes) V1932.
- iv) *Codombro* [kođómbro] al nord del Baix Maestrat a Canet lo Roig i Sant Rafael; Morella i Ares.

2) *Pepino* m.: castellanismo (DECAT, VI: 439).

- i) *Pepino* [pepíno] a l'Alt Maestrat Albocàsser 1986, Culla V1978, R1985, Atzeneta; a la Serra d'en Galceran (*colombro* antic) J1940, els Rossildos D1937; els Ibarsos O1974; a Cabanes V1936, E1957, Sant Joan de Moró S1965, Vilafamés S1934. Als Ports Vilafranca, la Mata, el Portell.

5. *Closca* (*corfa*, *clasca*)

BOT. Embolcall calcari de l'ou. (DNV)

Les denominacions nord-valencianes per a la cobertura de l'ou són: *crosta*, *clasca* i *corfa*, Les dues primeres quasi no apareixen al sud de Castelló de la Plana.⁷

En la setena de les Coves trobem *crosta* i *clasca*. La primera forma predomina en quatre pobles i la segona en dos.

1) *Crosta* f.: ve del llatí *crŭsta* 'closca', documentada al segle XIII aplicada al pa. Comprén una àrea reduïda que desapareix al nord de l'Ebre on es troba *clasca*, variant que predomina en el català oriental peninsular. Els primers pobles on diuen *crosta* ho fan amb la *o* oberta i són: Cambrils de Mar, l'Ametlla de Mar, Roquetes, Mas de Barberans, Amposta i Ulldecona. Castelló de la Plana marca el límit meridional.

- i) *Crosta* [krósta] a la setena de les Coves: a Vilanova d'Alcolea, V1922, H1925; (també *clasca*) V1932, M1943; la Torre d'en Doménec, L1929, A1938, L1981; Albocàsser B1933, B1986; a Tírig (dubta entre *crosta* i *clasca*) Lu1929; a la Salzedella J1932. En la resta del Baix Maestrat a Alcalà de Xivert J1948; Vinaròs. Al sud de la setena, a Benlloc (dubta amb *clasca*) D1922; a Cabanes D1932, V1936, E1957; els Ibarsos O1974; Atzeneta, Vilafamés, a l'Alcalatén: les Useres i l'Alcora i a Castelló de la Plana.
- ii) *Crosta* [krósta] Albocàsser Sant Mateu, Rossell, Cabanes.

⁷ ALDC mapa 1448; Gimeno 1998, Gimeno1997 mapa 373; DECAT II, 611, 1066.

2) *Clasca* f.: s'ha explicat com a resultat de la influència recíproca entre tres formes fonamentals: *clova*, del celta, *casca*, derivat del verb *cascar* i *corfa*, de l'àrab vulgar *qúrfa*. És pròpia del català nord-occidental i tortosí (Terra Alta, Ribera d'Ebre, Matarranya) i segueix cap al nord per la franja aragonesa (Cardós i Vall Ferrera, Barravés i Benasc). També és aragonés, castellà antic i aranés.

- i) *Clasca* [kláska] a la setena de les coves: a la Serratella J1942, (dubta amb *crosta*) A1937; a les Coves de Vinromà S1926, J1935, J1965; a Tírig (dubta amb *crosta*) Lu1929, Albocàsser A1963. Al nord a la Tinença de Benifassà: Pobla de Benifassar (DCVB), a la Tinença de Culla: a Villar de Canes (DCVB), Benassal (DCVB), Atzeneta. Als Ports: a Sorita, Xiva de Morella, Vilafranca. Pel sud a la Serra d'en Galceran R1931, J1940, T1941, els Rossildos D1937; Culla V1978; Sant Joan de Moró S1965; Vilafamés S1934; Costur.

3) *Corfa* f.: és la paraula que predomina al sud del Millars.

- i) [kórfa] Onda V1954, a Tales.

6. *Cosquerelles* (*pessigolles*, *coassinogues*)

Sensació nerviosa i espasmòdica experimentada en certs llocs del cos quan són estimulats lleugerament pel tacte i que sol provocar el riure involuntari. (DNV)

En tot el nord valencià les diferents denominacions del concepte es poden agrupar en tres zones atenent al començament del mot: les començades per *cosk-*, per *cossi-*, i les que tenen *pessik-*.

1) Les formes començades per *cosc-* (<KOSK<KOÇEK) se situen en la franja més nord-occidental, limítrofa amb les parles castellano-aragoneses, des de la Mata, el Portell i Cinctorres fins a Vistabella. Són formades per *kosk+* sufix diminutiu, semblants a la castellana: *cosqu-elles*, *cusqu-elles*, (que retrobem en el valencià de Torís (Ribera Alta), la Font de la Figuera (la Costera) i Beneixama (l'Alcoià)), *cosqu-ell-etes*, *cosqu-illes* i *cosqu-iny-oles*. Més al sud, en part de l'Alcalatén, al mateix formant inicial *kosk*, sembla que se n'afegeix un altre amb el sentit de 'gola, gargamella': *kosk+goll* o altres: *cosqui-golles* i *cosqui-nogues*, i encara més al sud es troba *cosquerelles* que és la forma valenciana més corrent.

- i) *Cosquilles* [koskíles] Vilafranca, Cinctorres; els Ibarsos O1974.
- ii) *Cosquelles* [koskéles] la Mata.
- iii) *Cusquelles* [kuskéles] Culla V1978, R1985, Vistabella del Maestrat.
- iv) *Cosquellletes* [koskelétes] el Portell.
- v) *Cosquinyoles* [koskinóles] Atzeneta, Costur.
- vi) *Cosquilloles* [koskilóles] la Salzedella J1932.
- vii) *Cosquigolles* [koskiyóles] Llucena.
- viii) *Cosquinogues* [koskinóyes] l'Alcora.
- ix) *Cosquerelles* [koskeréles] Plana Baixa.

2) Les formes començades per *coffi* (<KOÇEK) es troben simples en altres llocs del domini (*cossegues* o *còssigues*, amb les variants *cassogues* i *cassigues*). En el nord valencià, en canvi, trobem *cossinogues* que s'ha explicat com a derivat amb el diminutiu *-ona*: **cossigones* i per metàtesi (**cossigones* > *cossinogues*); tanmateix té tota l'aparença d'un mot compost, amb el segon component que podria estar relacionat amb el coll (*goll-es*, *-nogu-es*). L'àrea de *cossinogues*, que és la forma predominant, pel nord comença al Matarranya (Bellmunt de Mesquí) i pel límit del País Valencià entra al Montsià a la Sénia i pel sud de Sant Rafael torna a entrar al Montsià a Ulldecona i deixa fora Alcanar. Al nord d'aquesta isoglossa són tot formes amb *pissi/pessi*. El límit meridional de *coffi-* es troba a Atzeneta, les Useres i les Coves on apareixen les formes amb *cusc/cosc*. Per la part oriental arriba fins a Xert i a Benlloc (*cossigolles*). Aquesta darrera variant és la de l'Alt Pallars, Tor de Vallferrera i la Vall de Cardós i *cossigoies* en mallorquí (*DECAT*). En l'extrem nord oriental, en el Baix Maestrat es troben les variants amb el primer element *casso*, *cassa-cassi-* i el segon *-nogues*, *-negues*, els mateixos dels altres grups de variants. Des de Rossell, per Sant Mateu fins a les Coves de Vinromà i Alcalà de Xivert, exceptuant Vinaròs Benicarló i Peníscola, es troben: *cassa-nogues*, *casso-nogues*, *casso-negues* i *cassi-nogues*. Finalment, Vinaròs, Benicarló i Peníscola presenten la particularitat d'accentuar el primer formant *cassò*: *cassò-nigues* i *cassò-nies*.

- i) *Cossinogues*: [kusinóyes] Sorita; [kusinóyes] la Serratella A1937. [kosinóyes] a la setena de les Coves: a Vilanova d'A. V1922, H1925, V1932, M1943; la Torre d'en Doméneç, L1929, A1938, L1981; la Serratella J1942; a les Coves de Vinromà S1926, J1935, J1965; a Tírig Lu1929; Albocàsser A1963, B1986; Benlloc D1922; Vilafamés S1934; Sant Joan de Moró A1963. A la setena de Culla: Vilar de Canes (DCVB); a la Serra d'en Galceran R1931, J1940, T1941; als Rossildos D1937; Sorita, Morella, Xiva de Morella, Herbers, Castell de Cabres, el Boixar, Fredes, la Pobla de Benifassà, Xert, Ares.
- ii) *Cossinyogues* [kosijnóyes] Catí.
- iii) *Cossigonyes* [kosiyóyes] Tírig.
- iv) *Cassinogues*: [kasinóyes] Albocàsser B1933, Vilanova d'Alcolea, les Coves de Vinromà.
- v) *Cossigolles* [kossiyóles] Benlloc.
- vi) *Cassanogues*: [kasanóyes] la Salzedella J1932, Sant Mateu, Traiguera, Sant Jordi.
- vii) *Cassonogues* [kasonóyes] Rossell.
- viii) *Cassonegues* [kasoníyes] / [kasonéyes] Alcalà de Xivert J1948.
- ix) *Cassònigues*: [kasóniyes] Vinaròs, Benicarló.
- x) *Cassònies* [kasónjes] Peníscola.

3) Les variants amb el nucli *pessi-* (relacionat amb PITSIK 'pessigar') són les formes més esteses al Rosselló, Principat, les terres de l'Ebre i al Matarranya (fins a Torredarques, Pena-roja i Beseit) i s'interrompen en els límits del País Valencià on sols s'usen en dos pobles limítrofs, i de manera aïllada a Atzeneta del Maestrat, on apareixen també en composició amb els mateixos formants que la resta de grups: *pissi-nogues* i *pessi-golles*. Una forma singular,

amb reducció de la primera síl·laba, (*pes*)*sigolletes*, es troba a Castelló de la Plana i a Orpesa.

- i) *Pissigolles* [pisiyólles] a Herbers (juntament amb *cossinogues*) i a Atzeneta del Maestrat.
  - ii) *Pissinogues* [pisiyólles] a Sant Rafael (Maestrat).
  - iii) *Sigolletes* [siyolétes] Castelló de la Plana (ALDC mapa104).
  - iv) *Segulletes* [seyulétes] Orpesa.
- 4) Altres denominacions singulars: *regalletes* i *conetes*, aquest darrer explicat per truncament de *pessinoguetes, amb metàtesi (*pessigonetes*) i ensordiment de la g. Potser es tracte del mateix mot de l'expressió valenciana "fer-li aconetes a un xiquet".
- i) *Regalletes* [reyalétes] Canet lo Roig (Baix Maestrat).
  - ii) *Conetes* [konétes] a Cabanes D1932, V1936, (també *cossinogues*) E1957.

7. *Esvarar* (*esllissar*, *lliscar*, *rellissar*)

Perdre l'equilibri al passar, caminar o córrer sobre una superfície llisa, greixosa o banyada. Moure's sobre una superfície amb escassa fricció o sense poder-se parar normalment. (DNV)

L'acció de perdre l'equilibri i de moure's per una superfície llisa s'expressa en els pobles septentrionals valencians amb cinc verbs diferents: *llissar*, *esllissar*, *rellissar*, *rasquillar* i *esvarar*. Els quatre primers tenen una base comuna: *llis*, per la qual cosa es poden marcar dues àrees.⁸ En la setena de les Coves tots els pobles usen *esvarar* i hi ha restes d'*esllissar* a les Coves de Vinromà.

- 1) *Llissar* v. intr.: format de *llis*>*llisar*/*llissar* (tant amb s sonora com sorda). Amb s sorda es localitza en el tortosí en una àrea que s'estén des de Roquetes (Baix Ebre) al Montsià (la Sénia, els Valentins, Sant Joan del Pas, Ulldecona i Alcanar) i continua en el País Valencià.
  - i) *Llissar* [lísar] als Ports: Sorita, el Portell de Morella; al Baix Maestrat: Rossell, Canet lo Roig i Sant Rafael, la Jana, Benicarló i Alcalà de Xivert J1948.
- 2) *Esllissar* v. intr.: variant de *llissar* amb el prefix *es-*. Amb s sorda intervocàlica (potser per analogia del sufix *-iss-* com en *esllavissar*) es troba al Matarranya, i a la Ribagorça; amb s sonora (*esllisar*) en pobles dels Pirineus, de l'Alt Urgell i l'Alta Ribagorça i també del Baix Cinca, Favara, Maella, Nonasp i Vilalba. Al País Valencià sembla que tingué gran vitalitat als Ports i a l'Alt Maestrat on ha estat substituït al segle XX per *esvarar*.
  - i) *Esllissar* [eslísá] (menys que *esvarar*) a les Coves de Vinromà S1926; a Culla; en el record dels nascuts al voltant de 1936 a Benassal i el Vilar de Canes (Alt Maestrat);

⁸ ALDC mapa 83; Gimeno 1997 mapa 22; Gimeno 1998: 102; DECAT,V, 219.

als Ports: Sorita, la Mata de Morella, Xiva de Morella, el Forcall, (menys que *esvarar*) Morella, Castell de Cabres, el Boixar, Fredes i la Pobla de Benifassà.

- 3) *Rellissar* v. int.: forma una petita àrea al sud del riu Ebre (al nord troben *lliscar* i *relliscar*) en pobles del Baix Ebre (Benifallet, Aldover), el Matarranya (Pena-roja, Beseit), la Terra Alta (Gandesa) el Montsià (Santa Bàrbara, Amposta, Sant Jaume d'Enveja). Els pobles més meridionals del Montsià fan *llissar* i es retroben restes de *rellissar* amb poca vida al sud del Maestrat.

- i) [resiÁá] que sembla evolució de [reÁisá] sona a la Serra d'en Galceran R1931.
- ii) [reÁisá] a Catí; Benlloc (menys que *asvarà*) D1922; a la Serra d'en Galceran (menys que *esvarar*) J1940; a Cabanes (igual que *esvarar*) V1936; a Atzeneta (igual que *esvarar*).

- 4) *Resquillar* v. intr.: probablement metàtesi de *relliscar* (segons DCVB a Conflent, Empordà, Garrotxa, Lluçanès, Mall.) apareix sols a Santa Bàrbara (Montsià) i a Vinaròs.

- i) [raskiÁát] Vinaròs.

- 5) *Esvarar* v. intr.: valencià i aragonés del mateix origen incert que formes castellanés i portugueses, tot derivat del llatí *varus* 'garrell'. És l'única forma del valencià i les localitats més septentrionals on es troba són Vilafranca, Albocàsser, Xert, Sant Mateu, Sant Jordi, Peníscola. Més al nord es troba a Torredarques (Matarranya) i a Tortosa.

- i) *Esvarar* [ezβarár] a Vilanova d'A. H1925, V1932, M1943.
- ii) *Esvarar* [ezβará] A la setena de les Coves: la Torre d'en Doménec, L1929, A1938, L1981; a la Serratella J1942, A1937; a la Serra d'en Galceran R1931, J1940, T1941; Albocàsser B1933, A1963; B1986. També a Vilafranca, Culla V1978, Benassal, Vilar de Canes, els Rossildos D1937; els Ibarsos O1974; Atzeneta, les Useres, Sant Joan de Moró S1965, Cabanes.
- iii) *Esvarar* [azβará] a les Coves de V. (1961 DECat) J1935; a Tírig Lu1929; J1965; a la Salzedella J1932; a Benlloc (1961 DECAT) Sant Mateu.
- iv) *Esvarar* [ezvará] a Cabanes D1932, V1936, E1957.
- v) *Esvarar* [ezvarár] Castelló de la Plana.

8. Lleig

1. adj. Faltat de bellesa. 2. adj. Moralment ofensiu, deshonest o poc clar. (DNV)

En les contrades septentrionals del País Valencià i en les adjacents de Catalunya i Aragó l'adjectiu genuí *lleig*, *lletja* no té quasi vida. Sols és viu a Santa Bàrbara (Montsià) i més al nord resta *llord*, *llorda* a Rasquera (Ribera d'Ebre) i Benifallet (Baix Ebre).

- 1) *Lleig*, *lletja*, *lletjos*, *lletges* adj.: són els mots usats per tots els clàssics valencians fins a primers del s. XVI. Devia ser més general en el passat, ja que

es manté en el record d'alguns informadors. És viu a l'Alcalatén i prop de Castelló de la Plana.

- i) *Lleig, lletja, lletjos, lletges* [léj] [lédza] [lédzos] [lédzes] "Planta lletja" (amb tg fricatiu) però predomina *feo* a les Coves de Vinromà S1926; a Tírig (molt més habitual *feo*) Lu1929. És viu a Costur, les Useres; Vilafamés S1934; Borriol.
- 2) *Feo, fea feos fees* adj.: castellanisme, en mallorquí i valencià. D'ús general als Ports, a la Tinença de Benifassà, a tot el Maestrat.
- i) *Feo* [féo féa féos fées] A la setena de les Coves: a Vilanova d'A. V1922, H1925, V1932, M1943; Torre d'en Doménec, L1929, A1938, L1981; la Serratella J1942, A1937; a les Coves de Vinromà (amb restes de *lletja*) S1926, J1935, (sols *feo*) J1965; Albocàsser B1933, A1963; a Tírig (amb restes de *lletja*) Lu1929; a la Salzedella J1932. També a Benlloc D1922, Vilar de Canes, Benassal, a la Serra d'en Galceran R1931, J1940, T1941; a Cabanes D1932, V1936, E1957; Culla V1978, els Rossildos D1937; els Ibarsos O1974; Sant Joan de Moró S1965, Alcalà de X. (J.A. Verge.2008), J1948.

9. Meló d'Alger (d'aigua, de moro)

BOT./AGR. Fruit comestible de la melonera d'alger, gros, redó, de corfa d'un color verd fosc, i de polpa roja, dolça i molt refrescant. (DNV)

El fruit rep en el nord valència cinc denominacions diferents: *síndria, sandia, meló d'aigua, meló d'Alger i meló roig*.⁹

En la setena de les Coves tots els pobles usen *meló roig* i Vilanova d'Alcolea, la Torre d'en Doménec i les Coves de Vinromà també usen *meló d'Alger*. La Salzedella usa *meló de moro*.

- 1) *Síndria* f.: de l'àrab *sindiyya*, paraula datada per primera vegada en un document valencià del segle XV, dins de territori valencià és viva únicament a la Tinença de Benifassà en un illot que continua al Mas de Barberans (Montsià). Més al nord al Principat *síndria* esdevé general des d'Arnes (Terra Alta), Benifallet i el Perelló (Baix Ebre).
  - i) *Síndria* [síndria] Herbers, Fredes i la Pobla de Benifassà.
- 2) La denominació castellana *sandia* f. es troba al Matarranya (Torredarques i Pena-roja) i en alguns pobles dels Ports.
  - i) *Sandia* [sandía] a la Mata de Morella, el Portell i Castell de Cabres i en covariació amb *síndria* a Fredes i la Pobla de Benifassà.
- 3) *Meló d'aigua* m.: nom paral·lel a *melón de agua* propi de comarques valencianes d'expressió castellanoaragonesa i amb una gran extensió a Aragó, a l'est i sud de Terol es troba en alguns pobles dels Ports.¹⁰

⁹ Gimeno 1997 mapa 313; DECAT, V 557.

¹⁰ Martínez 2002: 163.

- i) *Meló d'aigua* [meló-ðájywa] a Sorita i Morella.
- 4) *Meló de moro* m.: denominació amb una certa extensió. Els pobles més septentrionals són a Alt Camp (Arnes), el Baix Ebre (Paüls, Aldover Tortosa) i tot el Montsià excepte el Mas de Barberans i la Sénia.
- i) *Meló de moro* [melóðemóro] a la Salzedella J1932; A tot el Baix Maestrat: Rossell, Sant Rafael, Canet lo Roig, Xert, Traiguera, Sant Jordi, Sant Mateu, Vinaròs, Benicarló i Peníscola i Alcalà de Xivert J1948.
- 5) *Meló d'Alger* m.: denominació datada a València al segle XVII i la predominant en el centre i sud valencians.
- i) *Meló d'Alger* [melóðaldʒér] a Vilanova d'Alcolea V1922.
 ii) *Meló d'Alger* [melóðaldʒé] a la Torre d'en Doménec L1929.
 iii) *Meló d'Alger* [melóðaldʒé] a les Coves de Vinromà S1926.
- 6) *Meló roig* m.: nom que destaca el color de la polpa.
- i) *Meló roig* [meloróʝ] a Vilanova d'Alcolea H1925, V1932; a la Torre d'en Doménec L1929; a les Coves de Vinromà S1926, J1965; Albocàsser B1933, A1963, B1986; Tírig Lu1929; a Cabanes D1932, V1936, E1957, a Culla R1985, els Rossildos D1937; els Ibarsos O1974; Sant Joan de Moró S1965; Vilafamés S1934; Vilafranca, Ares, Benassal, Vilar de Canes.

10. Nuc (nus)

Entrellaçament estret de dos o més fils, cordes o altres cossos prims i flexibles, que, quan s'estira un dels caps, generalment s'estreny encara més. (DNV)

Aquest concepte en el nord valencià es diu amb dues paraules *nus* i *nuc* (amb la variant *nugo*).¹¹

En la setena de les Coves tots els pobles usen *nuc*.

- 1) *Nus* m.: és la forma més general en tot el domini que s'interromp en el límit entre Catalunya i el País Valencià. Els darrers pobles que usen *nus* són al Baix Ebre (Paüls, Aldover i Tortosa) i al Montsià (Santa Bàrbara, Amposta i Sant Jaume d'Enveja). Més al sud, envoltats de llocs on diuen *nuc*, es manté de manera aïllada l'antiga *nus* a Canet lo Roig, ja quasi desapareguda a Benlloc i en una àrea en el límit entre el Maestrat i l'Alcalatén.
- i) [nús] a Canet lo Roig (Baix Maestrat); a Benlloc D1922, a l'Alcalatén: les Useres, Costur, i a l'Alt Maestrat: Atzeneta.
- 2) *Nuc* m. és la forma valenciana, que es documenta al s. XVIII. A la naixença de la -k- de *nuc* podia ajudar la influència dels mots com *lluc* o *verduc* tots dos significant 'rebrot'; però probablement un factor més decisiu encara seria la propagació de la velar de *nugar*, *desnugar*, amb l'àrea dels quals coincideix la

¹¹ Gimeno 1997 mapa 505; DECAT, V,986; Carbó 2012.

de *nuc*. Les localitats més septentrionals on es diu *nuc* són del Montsià: la Sénia, Valentins, Sant Joan del Pas, i Alcanar. També a la Tinença de Benifassà

- i) *Nuc* [núk] A la setena de les Coves: a Vilanova d'A. V1922, H1925, V1932, M1943; la Torre d'en Doménec, L1929, A1938, L1981; la Serratella J1942, A1937; a les Coves de Vinromà S1926, J1935, J1965; Albocàsser B1933, A1963; a Tírig Lu1929; a la Salzedella J1932; a Catí; a Alcalà de X. també *nugar* (J.A. Verge.2008) J1948; a la Serra d'en Galceran R1931, J1940, T1941, els Rossildos D1937; els Ibarsos O1974; a Cabanes D1932, V1936, E1957, Sant Joan de Moró S1965, Vilafamés S1934.
- 3) *Nugo* m.: és la variant més singular, amb velar i amb *-o* d'influència castellano-aragonesa, amb l'ajuda del verb *nugar*. És pròpia del Matarranya; Torredarques, Pena-roja, Beseit, Calasseit. La trobem als Ports i l'Alt Maestrat.
- i) *Nugo* [núyo] Culla V1978 i part de la seua setena (Benassal, Vilar de Canes), als Ports: Morella, Sorita, la Mata i el Portell, Castell de Cabres i Herbers. A Vilafranca i Ares.

11. Pimentó (*pebrot*, *pebrera*)

BOT./AGR. Fruit comestible de la pimentonera, baia buida de forma i dimensions molt variables segons les varietats, però generalment cònic, de punta obtusa i pell llisa, que passa del color verd al roig o al groc quan madura, i que presenta un gran nombre de llavors planes, circulars i groguenques, adherides a una expansió interior del peduncle. (DNV)

El concepte en el nord valencià es representa amb dues paraules; una amb tres variants diferents: *pimentó*, *pibentó* i *primentó* i l'altra *pebrera*.

En la setena de les Coves es diu *primentó* en tots els pobles excepte Vilanova d'Alcolea i la Torre d'en Doménec on predomina *pebrera*.¹²

- 1) *Pebrera* f.: en el domini lingüístic català hi ha tres àrees de *pebrera*: la més septentrional comença a Vistabella del Maestrat, Atzeneta, les Useres fins a Cabanes i continua cap a Castelló de la Plana i per la Costa a Borriana, Fondegulla, la Llosa i Benifairó de les Valls on s'interromp. Més al sud hi ha una segona àrea que comença a Simat de la Valldigna on diuen *pebre* i comprén la Safor (l'Alqueria de la Comtessa), La Marina Alta (Pego, Xàbia) i Baixa (Tàrbena i Altea), Alacant, Guardamar, Novelda i el Pinós. La tercera àrea és l'illa d'Eivissa.
- i) *Pebrera* [peβrera] a la setena de les Coves: a Vilanova d'Alcolea. M1943, V1922, H1925; la Torre d'en Doménec, A1938, L1981. Al sud, a la Serra d'en Galceran R1931, J1940, T1941, els Rossildos D1937; els Ibarsos O1974; a Cabanes (*primentó* més gros i *pebrera* més llarguet) D1932, V1936, E1957; Sant Joan de Moró (també

¹² ALDC mapa1132; Gimeno 1997 mapa 319; DCVB, DECAT.

primentó) S1965; Vilafamés (també *primentó*) S1934; Costur, les Useres, Atzeneta, Vistabella, Lluçena; Castelló de la Plana; Peníscola (DCVB).

2) *Pimentó* m.: és una forma derivada del cat. ant. *piment* 'condiment' (<pigment<llatí PIGMENTUM). *Primentó* és una alteració de *pimentó* per influència del sinònim *prebe* de *pebre*. Les dues ocupen una àrea extensa per la part occidental del domini, des de Fraga i Mequinença fins a Crevillent. La forma *pimentó* apareix en una petita àrea septentrional, al Matarranya (on també hi ha pobles que usen *primentó*) i reapareix a Fondegulla (la Plana Baixa) on comença la segona àrea que ocupa l'interior valencià fins a la Font de la Figuera, Ontinyent i Crevillent. *Primentó* alterna amb *pimentó*, des del Baix Cinca fins a Albocàsser i més al sud reapareix a Benigànim (la Vall d'Albaida).

- i) *Pimentó* [pimentó] a Vilanova d'Alcolea, (li sona) M1943; a la Torre d'en Doméneç, (és diferent del *primentó*) L1929; a Sant Mateu.
- ii) *Pibentó* [piβentó] Vinaròs.
- iii) *Primentó* [primentó] a la setena de les Coves: a la Torre d'en Doméneç, (és gros i té forma quadrada i és diferent de *pimentó* que és allagat i arredonit) L1929; a la Serratella J1942, A1937; a les Coves de Vinromà S1926, J1935, J1965; Albocàsser B1933, A1963, B1986; a la Salzedella J1932; a Alcalà de Xivert J1948; Sant Mateu, Xert, Canet lo Roig, Traiguera, Sant Rafael, Sant Jordi, Vinaròs, Benicarló, Peníscola; a Culla R1985, V1978; Vilar de Canes, Benassal, als Ports: Herbers, Sorita, Xiva de Morella, la Mata, el Portell, Herbers, Castell de Cabres, el Boixar, Fredes, la Pobra de Benifassà, Rossell, Vilafranca, Catí.

12. Remenar (remenejar)

Moure o agitar (una mescla) perquè es forme una emulsió o una solució. (DNV)

En les terres valencianes del nord, l'acció d'agitar el café amb la cullera per a dissoldre el sucre s'expressa amb els verbs *revoldre*, *regirar*, *menejar* i *remenejar* que es distribueixen de la manera següent:¹³

1) *Revoldre* v. tr.: del llatí REVŎLVĒRE 'girar repetidament', es diu en una àrea petita formada per una part del Baix Ebre (Tortosa), una part del Montsià (Santa Bàrbara, des de la Sénia fins a Alcanar) i una petita part del Baix Maestrat. En el Principat, al nord de Tortosa, i a les Illes fan *remenar*.

- i) *Revoldre* [reβóldre] Canet lo Roig i Sant Rafael.

2) *Regirar* v. tr.: derivat de *girar*, pren l'accepció de 'remenar' en una zona prou extensa. Amb palatal africada sorda [reʝírá], forma una franja allargada en la part més occidental del domini en pobles de la Baixa Ribagorça, la Llitera, el Baix Cinca i la Terra Alta. Al Matarranya alternen els pobles que pronuncien la g africada sorda [reʝírá] i altres que la fan fricativa sonora [redʒírá]. El Mas

¹³ ALDC mapa 939, Gimeno 1997 mapa 113; DECAT, IV,509; V, 321-22; DCVB.

de Barberans (Montsià) és el poble més oriental on és viu el verb en l'accepció i continua pels Ports i Alt Maestrat on finalitza.

- i) *Regirar* [reʒirá] Sorita, Xiva de Morella.
- ii) *Regirar* [rajʒirá] Rossell.
- iii) *Regirar* [reʃirá] Vilafranca.
- iv) *Regirar* [redʒirá] la Torre d'en Doménec, L1929, A1938, L1981; a les Coves de Vinromà S1926, (també *remenejar*) J1935, J1965; Albocàsser B1933, A1963, B1986; a Tírig Lu1929; Culla V1978, R1985, els Rossildos D1937; els Ibarsos O1974, Sant Joan de Moró S1965; Vilafamés S1934; Atzeneta, les Useres, Costur.

3) *Menejar* v. tr.: és el que domina al País Valencià i la seua àrea comença a Aposta (Montsià) i segueix cap al sud per la costa fins al riu Millars des d'on passa a ser la forma exclusiva. La variant dissimilada *merejar* sovinteja a la Marina Alta.¹⁴ L'Alguer també té *menejar*. AlcM afirmen que hi ha un verb *menejar* distingit i diferenciable de *manejar*. Els dialectes orientals i la gran majoria de manuscrits medievals no usen mai *menejar* en les acc. anàlogues a *remenar*.¹⁵

- i) *Menejar* [meneʒá] Vinaròs.
- ii) *Menejar* [menedʒa] Sant Mateu.
- iii) *Menejar* [menedʒar] Alcalà de Xivert, Castelló de la Plana.
- iv) *Merejar* [meredʒá] a Cabanes D1932 / *regirar* l'olla D1932.

4) *Remenejar* v. tr.: derivat de *menejar*, sempre en zona valenciana forma diverses clapes entre el predominant *menejar*: la primera al Baix Maestrat, més al sud d'Atzeneta a Cabanes i molt més al sud sud Albalat de la Ribera (Ribera Baixa) i Simat de la Valldigna (la Safor).

- i) *Remenejar* [remenejdʒá] la Salzedella J1932; Sant Jordi, Xert i Sant Mateu.
- ii) *Remenejar* [remeneʒá] Atzeneta.
- iii) *Remenejar* [remenedʒá] a la Serra d'en Galceran J1940; a Cabanes V1936, E1957.
- iv) *Remenejar* [remenedʒár] Vilanova d'Alcolea V1922, V1932, Alcalà de Xivert J1948.

13. Torcar

Llevar la humitat (d'una cosa banyada) amb un drap o un paper. Llevar (la humitat o el líquid que cobrix una cosa). Netejar. (DNV)

En el territori septentrional valencià es poden dibuixar dues zones pel que fa als verbs usats per a les accions de netejar els llavis o els voltants de la boca i per a fer desaparèixer la pols que cobreix les coses amb un drap: d'una banda els que usen *limpiar*, *llevar* o *fregar* i de l'altra, els que tenen viu *torcar*.¹⁶

¹⁴ Beltran i Calvo, V. 1999: 206.

¹⁵ DECat. V, 322.

¹⁶ Gimeno 1997 mapa 129; DECAT VIII, 580.

1) *Torcar* v. tr.: d'un verb llatí vg. *torcare, 'tòrcer', a base del llatí TÖRQUES, 'collar, cosa retorçada', és viu per part del Matarranya (Calasseit), la Terra Alta (la Pobla de Massaluga, Arnes), la Ribera d'Ebre (la Torre de l'Espanyol, Móra d'Ebre), el Baix Ebre (Tortosa) i la part oriental del Montsià i en entrar en el País Valencià s'estreteix la zona d'ús i queda reduïda als pobles més orientals del Baix Maestrat. A la Plana Alta es torna a ampliar el territori cap a l'interior on s'afegeix l'Alcalatén. A la setena de les Coves *torcar* només és poc o molt viu a Vilanova d'Alcolea.

- i) *Torcar-se la boca* [torkár] a Vilanova d'Alcolea V1922, (abans) H1925. [torká] a Cabanes (el moc) V1936, els Ibarsos O1974; Sant Joan de Moró (també *fregar*) S1965; (també *fregar*) Vilafamés S1934; Sant Rafael, Vinaròs, Benicarló, Peníscola, Alcalà.
- ii) *Torcar la pols* [torká] a Benlloc (també *llevar*) D1922; a Cabanes D1932, V1936, E1957, a Alcalà de Xivert J1948. També a l'Alcalatén: Costur, les Useres, Lluçena i a Atzeneta del Maestrat.

2) La zona on no es viu *torcar*: la part meridional del Matarranya (Pena-roja), la part occidental del Montsià (Mas de Barberans, la Sénia), la Tinença de Benifassà, els Ports, i el Maestrat (excepte Vilanova d'Alcolea i Atzeneta).

- i) *Llevar la pols*: a la setena de les Coves: a Vilanova d'A. M1943; (més que *torcar*) V1922; la Torre d'en Doménec L1929; a les Coves de Vinromà J1935.
- ii) *Llevar el pols*: la Serratella J1942, A1937; a les Coves de Vinromà (*fregà lo pols*) S1926; Albocàsser (*fregar el pols*) B1933; a Tírig (*frega el pols*) Lu1929; a la Salzedella (*fregà lo pols*) J1932; Vilanova d'Alcolea (mas de les Bassetes) V1932; a la Serra d'en Galceran R1931, J1940, T1941.
- iii) *Fregar-se la boca*: Vilanova d'Alcolea (els morros) V1932; la Torre d'en Doménec, A1938, L1981; les Coves de Vinromà J1965, Culla (els morros) V1978, R1985, Albocàsser A1963, B1986, els Rossildos D1937. També a Benassal i Vilar de Canes.

14. Vitet (*pesteta, coralet*)

BOT./AGR. Fruit del vitet, prim i allargat en forma de corn, i molt picant. (DNV)

El vegetal portat d'Amèrica rep set noms en les comarques septentrionals valencianes: *corneta, pebreta, pebrera coenta, coent, coenta, vitet, coralet, nyoreta i pesteta*.¹⁷

1) *Corneta* segurament per la forma de banya.

- i) *Corneta* [kornéta] la Mata de Morella.

2) Formats sobre *pebre*: *pebreta* i *pebrera coenta*.

- i) *Pebreta* f. [peβréta] Sorita (els Ports).
- ii) *Pebrera coenta* f. [peβréra koénta] Atzeneta del Maestrat i Castelló de la Plana.

¹⁷ ADLC mapa 1134; Gimeno 1997 mapa 320; DCVB, DECAT, V, p. 996.

- 3) *Coent* m.: per la principal característica al gust. Forma registrada a Freginals (Montsià) i a Guardamar (Baix Segura)
- i) *Coent* [koén] la Salzedella J1932; Sant Mateu; Vilar de Canes.
  - ii) *Coenta* [koénta] els Ibarsos O1974.
- 4) *Vitet* m.: a totes les comarques entorn de l'Ebre i al País Valencià s'ha aplicat *vit* ('membre viril' <VĚCTIS 'barra, palanca, alçaprem') a la pebrina o pebrotet coent (pel seu color encés, etc.) sovint en forma diminutiva *vitet*. I també amb l'eufemisme de dir-ne 'dit' ditet coent. DECAT IX, p. 314, *Vitet* té el límit septentrional a Atzeneta del Maestrat i Cabanes, continua a Borriana [witets], en diversos pobles de la Ribera Alta i Baixa, la Marina Alta i l'Alacantí. *Ditet* en pobles de la Costera la Vall d'Albaida, la Marina Alta i les Valls del Vinalopó.
- i) *Vitet* [vitét] a Cabanes D1932, V1936, E1957.
  - ii) *Vitet* [bitét] Atzeneta.
- 5) *Coralet* m.: al nord de Tortosa (Benifallet, Gandesa)
- i) *Coralet* [koralét] Castelló de la Plana.
- 6) *Nyoreta* f.: Pebre coent (Crevillent, Novelda, Guardamar); pot ser degut al fet que en un principi es cultivaren aquestes espècies prop de les sènies; però també es possible que el nom vinga del topònim La Ñora, poble de l'Horta de Múrcia, potser per la fama de les nyores allí produïdes. (DECAT)
- i) *Nyoreta* a Vilanova d'Alcolea
- 7) *Pesteta* derivat de *pesta* 'flagell, plaga', 'epidèmia'. El límit septentrional és a la Terra Alta (Arnes), el Matarranya i el Baix Ebre (Paúls Aldover, Tortosa, Amposta). Més al nord hi ha *coralet*.
- i) *Pesteta* a Vilanova d'Alcolea V1932; Coves de Vinromà J1935, Albocàsser B1933, A1963, a Tírig Lu1929; a la Salzedella (juntament amb *coent*) J1932; a Alcalà de Xivert J1948, Culla V1978, R1985; Sant Joan de Moró S1965, els Rossildos D1937; Vilafamés S1934; Xiva de Morella, Rossell, Vinaròs, Vilafranca.

CONCLUSIONS

Les persones nascudes en les dècades de 1930 i 1940 mantenen les particularitats lèxiques de la zona. Hem observat algun desconeixement de la variació i de paraules sobre conceptes que han perdut l'ús en les generacions més joves. Les dades de les nostres enquestes en general coincideixen en els casos estudiats per anteriors recerques i afegeixen un bon nombre de dades que permeten afinar en la delimitació de les isoglosses. L'abast territorial de les

variants lèxiques és divers. Els límits de les variants de cada concepte no sol coincidir amb altres. Quant a la relació de les àrees lèxiques amb les demarcacions històriques, els resultats actuals mostren poca variació en els límits sud i nord del Maestrat; una certa unitat en les parles dels pobles de cada subcomarca interiors del Maestrat que coincideix amb els antics castells. La disposició orogràfica de la part septentrional del País Valencià, al nord del riu Millars, amb una successió de serralades paral·leles al litoral que conformen corredors disposats de nord a sud, per on han discorregut sempre les principals vies de comunicació, sembla haver sigut un factor important en l'establiment dels parlars.

Per tal de preservar el testimoni de la variació i fer públics els resultats de l'enquesta es mostrarà en la web de l'associació Maestrat Viu.

1. Els pobles més occidentals, pròxims amb Aragó solen tenir paraules diferents més acostades als parlars castellans de base aragonesa: *corneta*, *sandia* o *meló d'aigua*, *cosquelles*.

2. Dins del Maestrat, els pobles de l'antiga tinença de Culla tenen coincidències, amb un parlar no molt diferent del de la comarca dels Ports. S'hi troben formes pròpies com *pesteta* o *prim*; variants i paraules diferents de les del Maestrat costaner: *regirar*, *meló roig*, *esllissar*, *clasca*, *albarzer* i mostres d'un contacte més gran amb el castellà. no usen *torcar*; variants amb *-o* final *nugo*, *canyamelo*, desaparició de *lleig* que ha estat substituït totalment per *feo*.

3. La franja oriental de la costa el Castell de Peníscola, el d'Alcalà, la Tinença de Miravet, amb certes particularitat sol coincidir amb les comandes del Maestrat del castell de Cervera i la setena de les Coves: es manté *torcar*, *cogombre*, *canalobre* s'usa *menejar* (el café), *meló de moro*, *llissar*, *cassanogues*, *cassònigues*, *crosta* (de l'ou) o *romeguera*.

Els informadors

Vilanova d'Alcolea

H1925- Hermenegildo Saura Rambla, home de 89 anys, escolaritzat des dels 6 fins als 11 anys, nascut i resident a Vilanova d'Alcolea excepte un any durant la guerra Civil. Son pare nascut i resident a Vilanova d'Alcolea i sa mare nascuda a les Coves de Vinromà.

V1922- Vicenta Saura, dona de 92 anys, estudis des dels 6 fins als 14 anys, nascuda i resident a Vilanova d'Alcolea, pare i mare de Vilanova d'Alcolea.

M1943- Manuel, home de 71 anys, llaurador esporgador, estudis fins als 14 anys, nascut a Vilanova d'Alcolea i resident excepte un any a Barcelona, pare de la Torre d'en Doménec i mare de Vilanova.

V1932- Vicent Bort Salvador, home de 82 anys, del mas de les Bassetes (Vilanova d'Alcolea). Son pare del mas dels Vilarets (la Serra d'en Galceran) i sa mare del mas de les Bassetes (Vilanova d'Alcolea).

La Serratella

J1942- José Villalonga, home de 72 anys, estudis fins als 13 anys, nascut i resident a la Serratella, pare de la Serratella i mare d'Ares del Maestrat.

A1937- Aurelio Beltran, home de 77 anys, estudis fins als 8 anys, nascut a la Serratella i redident, pare i mare de la Serratella.

Les Coves de Vinromà

S1926- Sara Barreda García, dona de 88 anys, estudià dels 6 als 10 anys a l'escola del mas de Ramona, nascuda al Mas de Brosseta (les Coves de Vinromà) i resident al mas i al poble. Son pare del mas de Brosseta i sa mare nascuda al mas de Rovira i resident a la Torre Ebrí (les Coves de Vinromà).

J1965- Juanjo Sales Sales, home de 49 anys, agricultor amb estudis d'EGB, nascut a les Coves de Vinromà (mas dels Calduchs) i resident en el Mas de Calduchs i el mas d'en Rieres. Son pare nascut al mas del Ranet (les Coves de Vinromà) i sa mare nascuda i resident al mas dels Calduchs.

J1935 Josefa Albella Beltran, dona de 79 anys, estudià dels 7 als 13 anys a l'escola del mas d'en Ramona, nascuda al mas d'en Ramona (les Coves de Vinromà) i resident al mas de la Catinenca i al mas d'en Romeu. Son pare del mas de la Catinenca i sa mare del mas d'en Romeu (les Coves de Vinromà). L'any 1939 va estar refugiada de guerra a Xàtiva (la Costera).

La Torre d'en Doménec

A1938- Ángeles Pastor Pastor, dona de 76 anys, va anar a escola fins als 14 anys, mestressa de casa, nascuda i resident a la Torre d'en Doménec, son pare i sa mare de la Torre d'en Doménec.

L1929- Lourdes Villalonga, dona de 85 anys, escolaritzada des dels 6 als 14 anys, nascuda i resident a la Torre d'en Doménec. Son pare nascut a la Torre d'en Doménec i sa mare a Vilanova d'Alcolea.

L1981-Laura Sales Tena, dona de 33 anys, llicenciada en Químiques, nascuda i resident a la Torre d'en Doménec. Son pare nascut i resident a la Torre d'en Doménec i sa mare nascuda al poble i resident un temps a Barcelona.

Albocàsser

B1933- Benilde García Pastor, dona de 81 anys, escolaritzada dels 6 als 13 anys, nascuda i resident a Albocàsser. Pare i mare d'Albocàsser.

A1963- Antonio Vidal Bellmunt, home de 51 anys, amb estudis primaris, nascut a Albocàsser i resident al mas de Sant Pau. El seu pare nascut a els Rossildos i la seua mare nascuda i resident a Albocàsser.

B1986- Beatriz Vidal Andreu, dona de 28 anys, infermera, nascuda a Sant Pau (Albocàsser) i resident a Sant Pau i Benassal. Son pare nascut i resident a Sant Pau (Albocàsser) i sa mare nascuda al mas de Flors (Sant Joan de Moró) i resident a Sant Pau.

Tírig

Lu1929- Lurdes Segarra, dona de 85 anys, nascuda i resident a Tírig, excepte mig any a Benicarló i a Carcaixent durant la guerra.

La Salzedella

J1932- Josefa Fabra Esparraguera, dona de 82 anys amb estudis primaris, nascuda a la Salzedella on ha viscut més de quaranta anys i ara resident a Nules. El pare i la mare nascuts i residents a la Salzedella.

Benlloc

D1922- Dolores Casanova, dona de 92 anys, va anar a escola dels 6 als 12 anys, nascuda al mas de Benasques (Benlloc) on va residir molts anys, i ara viu al poble. Son pare de Benasques i sa mare de la Serra d'en Galceran.

La Serra d'en Galceran

R1931- Remigio Barreda, home de 83 anys, sense escolarització (sols 15 dies) nascut a la Serra d'en Galceran, va viure a Cubells, mas de la partida de Sant Miquel que limita amb el terme de Benlloc, ara resident a Benlloc. Son pare era de la Serra d'en Galceran i sa mare de Montins.

T1941- Teresa Barreda, dona de 73 anys, escolaritzada des dels 7 als 12 anys, nascuda a la Mansella (la Serra d'en Galceran), ara resident a Vilanova d'Alcolea. Son pare nascut a Benafigos i sa mare al Malladàs (la Serra d'en Galceran), prop del terme d'Albocàsser.

J1940-. Juan Beltran Bellés, home de 74 anys, nascut a la Bassa Nova (mas de la Serra d'en Galceran, prop de Benlloc) on va residir fins als 30 anys i posteriorment al poble de la Serra. Son pare del mas de Capellà (la Serra d'en Galceran) i sa mare de la Bassa Nova (la Serra d'en Galceran).

Els Ibarsos (la Serra d'en Galceran)

O1974- Oscar Agut, home de 40 anys dels Ibarsos (la Serra d'en Galceran), la mare de la Vall d'Alba.

Els Rossildos (la Serra d'en Galceran)

D1937- Dolores Bellés Bellés, dona de 77 anys, sense estudis, nascuda i resident als Rossildos. El seu pare i la seua mare nascuts i residents als Rossildos (la Serra d'en Galceran).

Cabanes

V1936- Vicente Santamaría Ribés, home de 78 anys, escolaritzat dels 9 als 12 anys, nascut al mas de Santiago (Cabanes) resident al mas de la Serreta (Cabanes, prop de les Santes) i a Cabanes. Son pare de la Masmudella (no el va conèixer) i sa mare de Cabanes.

La Ribera de Cabanes (Cabanes)

E1957- Esperanza Llorens, dona de 57 anys, amb estudis superiors, nascuda i resident a la Ribera de Cabanes (Cabanes), pare i mare de la Ribera de Cabanes (Cabanes).

D1932- Dora Salvador Montoliu, dona de 82 anys, escolaritzada dels 6 als 12 anys, nascuda i resident a la Ribera de Cabanes (Cabanes). El pare, pastor de Cabanes i l'avi d'Atzeneta, i la mare de Cabanes.

Alcalà de Xivert

J1948- Josep Cucala, home de 66 anys, llaurador, estudis superiors a París (França), nascut i resident a Alcalà de Xivert. Pare i mare nascuts i residents a Alcalà de Xivert.

Culla

V1978- Vidal Gil, dona de 36 anys, resident al mas del Cocó, Culla, el pare i la mare nascuts i residents a Culla.

R1985- Rocio Vidal Gil, dona de 29 anys, estudianta, nascuda i resident a Culla, actualment a Bilbo (País Basc), Pare i mare nascuts i residents a Culla.

Vilafamés

S1934- Maria Soledad Trilles Trilles, dona de 80 anys, escolaritzada fins als 10 anys, nascuda al mas de la Penella (Vilafamés) on va viure 22 anys, després va viure 18 anys al mas de Flors (Sant Joan de Moró) i els 40 restants a Sant Pau (Albocàsser), son pare i sa mare van nàixer i van residir al mas de la Penella (Vilafamés)

Sant Joan de Moró

S1965- Maria Soledad Andreu Trilles, dona de 49 anys, estudis primaris, nascuda al mas de Flors (Sant Joan de Moró), on va residir de jove i posteriorment fins ara al mas de Sant Pau (Albocàsser). El seu pare i la seua mare nascuts al mas de la Penella (Vilafamés).

BIBLIOGRAFIA

- ALCOVER, A. M. i MOLL, F. DE B. (1993), *Diccionari català-valencià-balear*, Palma, Moll.
- ACADÈMIA VALENCIANA DE LA LLENGUA, *Diccionari normatiu valencià*. [Consulta: 7 de maig 2015]. Disponible a: <<http://www.avl.gva.es/dnv>>.
- CARBÓ MIRALLES, J., *El parlar catinenc*. [Consulta: 7 de maig 2015]. Disponible a: <<http://www.catimenu.com/parlarcatinenc.htm>>.
- COROMINES, J. (1980-91), *Diccionari etimològic i complementari de la llengua catalana*, Barcelona, Curial Edicions Catalanes. [=DECAT]

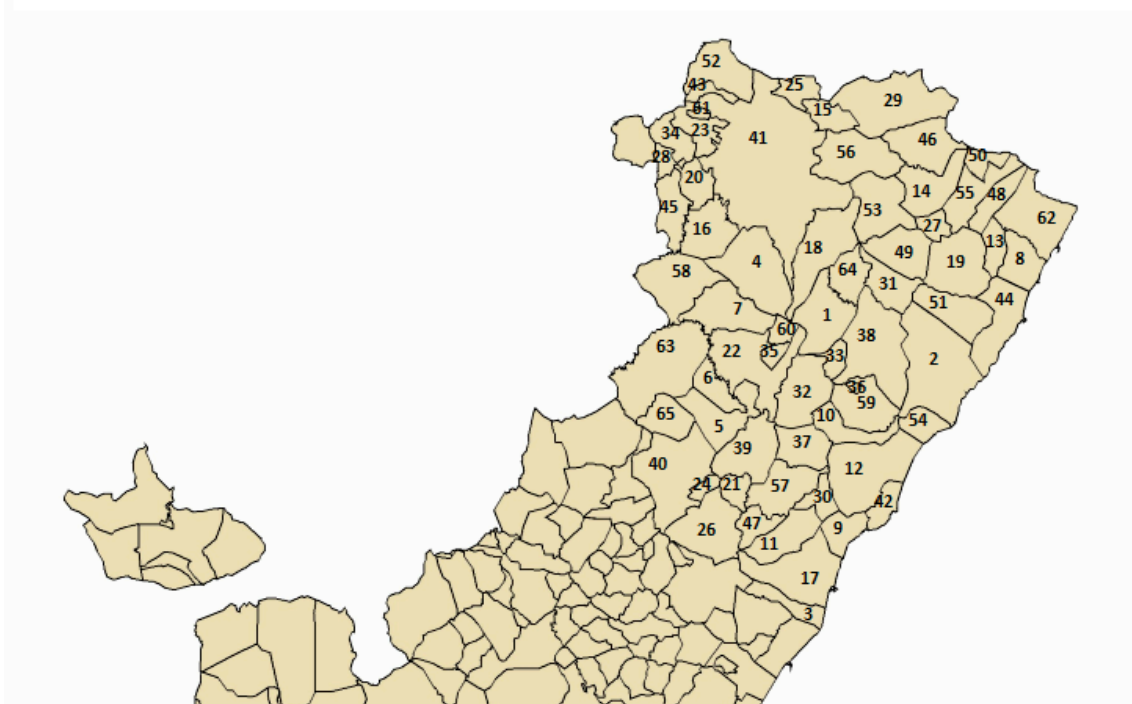
GIMENO BETÍ, LL.(1998), *De lexicografia valenciana. Estudi del Vocabulari del Maestrat de Joaquim Garcia Girona*, Barcelona, Institut Interuniversitari de Filologia Valenciana i Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

GIMENO BETÍ, LL.(1997), *Atles lingüístic de la Diòcesi de Tortosa*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans.

MARTINES, J. (2002), "L'aragonés i el lèxic valencià. Una aproximació", *Caplletra*, 32 (primavera 2002). pp 157-201. [Consulta: 7 de maig 2015]. Disponible a: <www.raco.cat/index.php/Caplletra/article/viewFile/284261/372200>.

VENY, J. i PONS I GRIERA, L., *Atles lingüístic del domini català*. [Consulta: 7 de maig 2015]. Disponible a: <<http://aldc.espais.iec.cat/>>.

MAPA DELS MUNICIPIS CATALANOPARLANTS DEL PAÍS VALENCIÀ AL NORD DEL RIU MILLARS

1. Albocàsser	15. Castell de Cabres
2. Alcalà de Xivert	16. Castellfort
3. Almassora	17. Castelló de la Plana
4. Ares del Maestrat	18. Catí
5. Atzeneta del Maestrat	19. Cervera del Maestrat
6. Benafigos	20. Cinctorres
7. Benassal	21. Costur
8. Benicarló	22. Culla
9. Benicàssim	23. el Forcall
10. Benlloc	24. Figueroles
11. Borriol	25. Herbers
12. Cabanes (la Ribera de Cabanes)	26. l'Alcora
13. Càlig	27. la Jana
14. Canet lo Roig	28. la Mata de Morella

29. la Pobla de Benifassà (Coratxà, Fredes, el Boixar, el Ballestar)
30. la Pobla Tornesa
31. la Salzedella
32. la Serra d'en Galceran (els Ibarsos els Rossildos)
33. la Serratella
34. la Todolella
35. la Torre d'en Besora
36. la Torre d'en Doménec
37. la Vall d'Alba
38. les Coves de Vinromà
39. les Useres
40. Llucena
41. Morella (Xiva de Morella)
42. Orpesa
43. Palanques
44. Penñiscola
45. Portell de Morella
46. Rossell (Bel)
47. Sant Joan de Moró
48. Sant Jordi
49. Sant Mateu del Maestrat
50. Sant Rafael
51. Santa Magdalena de Polpis
52. Sorita
53. Tírig
54. Torreblanca
55. Traiguera
56. Vallibona
57. Vilafamés
58. Vilafranca
59. Vilanova d'Alcolea
60. Vilar de Canes
61. Villores
62. Vinaròs
63. Vistabella del Maestrat
64. Xert
65. Xodos